

А.Т. МУРЗАТАЕВА¹, Н.Қ. МӘТБЕК², Н. ТЕМУР³¹Әл-Фараби ат. Қазақ Ұлттық университетінің PhD докторанты
(Қазақстан, Алматы қ.), e-mail: aigera1983@mail.ru²филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Әл-Фараби ат. Қазақ Ұлттық университеті
(Қазақстан, Алматы қ.), e-mail: nursulu.m@mail.ru³доктор, профессор, Гази университеті
(Түркия, Анкара қ.), e-mail: ntemur@gazi.edu.tr

АЛТЫН ОРДА ДӘУІРІНДЕГІ ЖӘДІГЕРЛЕРДІҢ БІРІ – «ХҰСРАУ-ШЫРЫН» ҚИССА-ДАСТАНЫНЫҢ ОҚЫТЫЛУЫ

Аңдатпа. Ғылыми мақалада Алтын Орда дәуіріндегі әдеби мұралардың қазіргі әдеби кеңістікке жету арналары мен олардың көркемдік ерекшеліктері жан-жақты зерделенеді. Бұл дәуірдегі көркем шығармалардың поэтикалық тілі, мазмұндық құрылымы, жанрлық сипаты, стильдік ерекшеліктері мен тарихи-мәдени мәні терең талданады. Әсіресе, қисса-дастандардың идеялық-тақырыптық мазмұны мен сол кезеңдегі әдеби ой-танымға қосқан үлесі ғылыми тұрғыда сараланады. Бұл тұрғыда Алтын Орда дәуірінде өмірге келген көркем мұралардың қазіргі әдебиеттегі жалғастығы мен тәрбиелік мәні ерекше назарға алынады.

Зерттеу нысаны ретінде алынған «Хұсрау-Шырын» қисса-дастаны – шығыстық классикалық әдеби дәстүрдің көрнекті үлгісі ретінде талданып, оның құрылымдық, мазмұндық және поэтикалық ерекшеліктері ашылады. Дастанның көркемдік құндылығы мен философиялық тереңдігі студенттердің дүниетанымын кеңейтіп, олардың рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруда маңызы зор екендігі дәлелденеді. Сонымен қатар бұл шығарма студенттердің көркем мәтінді қабылдау, талдау және бағалау дағдыларын жетілдіруге ықпал ететін тиімді құрал ретінде қарастырылады.

Мақалада Қ. Бітібаеваның «Әдебиет пәнін оқытудың тиімді жолдары» мен Б. Жұмақаеваның «Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі» атты еңбектері теориялық және практикалық негіз ретінде алынып, көркем мәтінді меңгертуге бағытталған ауызша, жазбаша, көрнекі әдіс-тәсілдер жүйеленіп ұсынылады. Оқытушылар үшін әдістемелік көмек ретінде аналитикалық тапсырмалар, проблемалық сұрақтар, шығармашылық бағыттағы жұмыстар үлгілері де енгізілген. Сонымен қатар мақалада филолог мамандардың кәсіби даярлығын жетілдіруге бағытталған нақты әдістемелік ұсыныстар мен ғылыми-педагогикалық қағидалар берілген. Бұл материал «Ежелгі дәуірдегі қазақ әдебиеті» пәнін жүргізетін оқытушылар мен болашақ әдебиеттанушылар үшін маңызды әдістемелік құрал бола алады.

***Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:**

Мурзатаева А.Т., Мәтбек Н.Қ., Темур Н. Алтын Орда дәуіріндегі жәдігерлердің бірі – «Хұсрау-Шырын» қисса-дастанының оқытылуы // *Ясауи университетінің хабаршысы*. – 2025. – №2 (136). – Б. 500–511. <https://doi.org/10.47526/2025-2/2664-0686.227>

***Cite us correctly:**

Murzataeva A.T., Matbek N.Q., Temur N. Altyn Orda dauirindegi zhadigerlerdin biri – «Husrau-Shyryn» qissa-dastanynyn oqytylyuy [Teaching the Saga of the Golden Horde Era “Khusrau-Shyryn”] // *Iasau universitetinin habarshysy*. – 2025. – №2 (136). – B. 500–511. <https://doi.org/10.47526/2025-2/2664-0686.227>

Кілт сөздер: әдебиет теориясы, әдіс-тәсілдер, нәзирагөйлік, мұғалім шеберлігі, әдістеме, кейіпкер.

A.T. Murzataeva¹, N.K. Matbek², N. Temur³

¹PhD Doctoral Student of Al-Farabi Kazakh National University
(Kazakhstan, Almaty), e-mail: aigera1983@mail.ru

²Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Al-Farabi Kazakh National University

(Kazakhstan, Almaty), e-mail: nursulu.m@mail.ru

³Doctor, Professor, Gazi University (Turkey, Ankara), e-mail: ntemur@gazi.edu.tr

Teaching the Saga of the Golden Horde Era “Khusrau-Shyryn”

Abstract. This academic article provides a comprehensive analysis of how the literary heritage of the Golden Horde era has been transmitted into the modern literary space and explores the artistic and stylistic characteristics of these works. It offers an in-depth examination of the poetic language, structural composition, genre traits, stylistic features, and historical-cultural significance of literary texts from that period. Special attention is given to qissa-dastans as a genre, analyzing their ideological and thematic content and their contribution to the literary thought of the medieval Turkic world. The study highlights the continuity of Golden Horde literature within modern Kazakh literary tradition and its value in moral and spiritual education.

The central focus of the article is the qissa-dastan “Khosrow and Shirin”, a prominent example of classical Eastern literature. The work is analyzed in terms of its structure, poetic richness, and philosophical depth. The article demonstrates how studying this literary piece enhances students’ worldview, aesthetic sensitivity, moral values, and critical thinking. It also emphasizes the role of such texts in developing skills for literary analysis and interpretation.

The methodological framework is based on the works of K. Bitibayeva (“Effective Methods of Teaching Literature”) and B. Zhumakayeva (“Methodology of Teaching Kazakh Literature”). Drawing on these sources, the article presents a range of oral, written, and visual techniques designed to help students engage more deeply with literary texts. Additionally, it offers structured tasks and exercises aimed at fostering analytical and critical thinking, including problem-based questions, reflective discussions, and creative assignments. This article serves as a practical and theoretical resource for instructors teaching the course “Ancient Period of Kazakh Literature” and for future philologists, as well as those interested in effective methods of teaching literature.

Keywords: literary theory, methods, Nazira translation, pedagogical skills, methodology, character.

А.Т. Мурзатаева¹, Н.Қ. Мәтбек², Н. Темур³

¹PhD докторант Казахского Национального университета им. аль-Фараби
(Казахстан, г. Алматы), e-mail: aigera1983@mail.ru

²кандидат филологических наук, доцент
Казахский Национальный университет им. аль-Фараби
(Казахстан, г. Алматы), e-mail: nursulu.m@mail.ru

³доктор, профессор, Университет Гази
(Турция, г. Анкара), e-mail: ntemur@gazi.edu.tr

Преподавание дастана эпохи Золотой Орды «Хосров и Ширин»

Аннотация. В данной научной статье всесторонне исследуются пути вхождения литературного наследия Золотой Орды в современное литературное пространство, а также художественные особенности этих произведений. Подробно анализируются поэтический

язык, содержательная структура, жанровые особенности, стилистика и историко-культурное значение художественных текстов того периода. Особое внимание уделяется кысса-дастанам как жанру, их идейно-тематическому наполнению и вкладу в развитие литературной мысли средневековья. Наследие Золотой Орды рассматривается как важная составляющая преемственности в истории казахской литературы и как источник нравственно-духовного воспитания.

В качестве объекта исследования выбран дастан «Хосров и Ширин» – яркий образец восточной классической традиции. Анализируются его структура, художественные особенности, философская глубина и воспитательный потенциал. Показано, что изучение данного произведения способствует расширению мировоззрения студентов, формированию эстетического вкуса, нравственных ориентиров и аналитического мышления. Дастан рассматривается как эффективное средство развития умений анализа и интерпретации художественного текста.

Методологической основой статьи стали труды К. Битибаевой «Эффективные пути преподавания литературы» и Б. Жумакаевой «Методика преподавания казахской литературы». На их базе предлагаются устные, письменные и наглядные методы, направленные на глубокое освоение художественного текста. Также систематизированы задания и упражнения для развития критического мышления студентов, включая аналитические вопросы, проблемные задания и творческие работы. Данная статья может быть полезна как методическое пособие для преподавателей дисциплины «Литература древнего периода» и студентов-филологов, а также для всех, кто интересуется методикой преподавания казахской литературы.

Ключевые слова: теория литературы, методы, перевод назира, педагогическое мастерство, методика, персонаж.

Кіріспе

Соңғы жылдары баспа беттерінде және ғылыми ортада Алтын Орданың құрылу тарихына баса назар аударыла бастады.

Алтын Орда 300 жылдан астам уақыт бойы билік етіп, XVI ғасырдың 20-жылдарында құлдырай бастаған ұланғайыр мемлекет. Алтын Орда Ұлық Ұлыс деп те тарихта аталады. Оның мұрагерлері ретінде Әбілхайыр хандығы мен Қазақ хандығын атаса болады. Ұлық Ұлыстың қамқорлығында көп уақыт бойы орыс князьдықтары мен Әзербайжанның солтүстік жағы болды. Әскерлері айбындығымен ерекшеленді, басқарушылар жол мен көпірлер салып, тиын жасап, экономикасын жақсартты. Яғни ол Римдік немесе Византиялық, Османдық немесе Британдық сияқты өз дәуіріне сай империя болды.

Оның тарихындағы үлкен рөлді Өзбек, Жәнібек, Бердібек, Токтамыс хандары мен Мамай, Мәуреннахрдағы Әмір-Темір және Едіге сияқты әмірлер мен батырлар атқарды. Әдетте, Еуразияның кең байтақ жерлерінде тұрақтаған орта ғасырдағы елдер мен мемлекеттердің, әсіресе Ұлы Орданың негізін қалаған түркі халықтарының тарихы толығымен зерттелмеді. Ұзақ жылдар бойы Ұлық Ұлыс – Алтын Орда тарихы жайлы еш айтылмады немесе бір жақты ғана пікірлер болды. Алайда соңғы жылдардағы ғылым тарихының жетістіктері, тарихи мұрағат мәліметтерінің, генетика, биология және т.б. жаратылыстану ғылымдарының ғылыми айналымға енгізілуі осы мәселенің зерттеу алқабын кеңейтуге үлкен мүмкіндік туғызды. Соңғы бірнеше жылдың ішінде Астана, Алматы, Қызылорда және Отырар қаласы орналасқан Шәуілдірдің өзінде біраз конференция өткізілді.

Ұлы тұлғалардың бірі «тарихты жеңімпаздар жазады» деген ойды айтқан болатын. Өкінішке орай, көптеген жағдайларда осылай болатын. Бірақ дәл осы Ұлық Ұлыс - Алтын Орда тарихын жеңімпаздар емес, жеңілген елдер мен мемлекеттердің өкілдері жазды.

Сондықтан жеңілген жақтың жеккөргендігінен жеңушілер тарихы, биографиясы, шайқас орындары мен күндері жайлы сипаттар шындыққа сай болмады. Осы тақырыпты қозғаған қай автордың жазбасын қарасақ та Орда билеушісі дала кезген, қысық көзді жауыз ретінде бейнеленеді.

Белгілі ғалым Алма Қыраубаева XIII–XIV ғасырдағы Алтын Орда мемлекетінің кезеңі мен сол уақыттағы мәдениеттің, өнердің, оның ішінде көркем сөз өнері – әдебиеттің дамуы туралы мынадай ғылыми тұжырымдар жасады деп К.Әбдір өзінің «Алтын Орда әдебиетін зерттеудегі А.Қыраубаеваның ғылыми тұжырымдары» атты мақаласында айтып кетеді:

1. Орталық Азия, Оңтүстік Сібір, Орта Азия, Каспий, төменгі Еділ жағалауында ежелден өмір сүріп келе жатқан түркі халықтарының қоғамдық тіршілігінде XIII–XIV ғасырда моңғол-татар шапқыншылығымен байланысты үлкен әлеуметтік өзгеріс болды, Алтын Орда мемлекеті құрылды;

2. XIII–XIV ғасырда моңғол шапқыншылығы Дешті Қыпшақ даласына үлкен бүліншілік әкелгенмен, уақыт өте келе сауданың дамуымен бұрынғы қалалар қайта жанданды, жаңа қалалар (Бату Сарайы, Берке сарайы) салынды;

3. Алтын Орда мемлекеті жасанды мемлекет болды. Негізгі тұрғын халықтың құрамы өзгермеді. Мемлекеттің тілі жергілікті тіл болды. Мәдениет пен әдебиет те сол тілде жасалды. Олар – сол жерде мекендеген ежелгі түркі халықтарының өкілдері болды;

4. Алтын Орда кезеңіндегі түркі әдебиеті оған дейінгі Әл-Фараби, Сағди, Фирдоуси, Низами, Юсуп Хас Хаджип, Ахмет Яссауи тәрізді дәуір алыптарының жалғасы және дүниежүзі мәдениетінің өркендеуімен үндесе туған әдебиет болды;

5. Алтын Орда дәуіріндегі әдебиет екі арнада дамыды: а) Аударма-нәзіралық шығармалар; ә) Тыңтума әдебиет.

6. Алтын Орда мемлекетінде түркі халықтары аралас өмір кешті. Әдебиет те сол аралас тілде жасалды. Бізге жеткен ескерткіштердің таза бір тілде жазылғаны кездеспейді. Сондықтан бұл мұралар – қазақ, қырғыз, татар, өзбек, башқұрт, т.б. түркі халықтарының ортақ қазынасы.

Сан ғасырлар бойы сырын жоғалтпай, бізге жеткен тарихи туындыларды, мәдени мұраларды қазіргі ұрпаққа таныстыру, құндылығын түсіндіру бүгінгі біздің міндетіміз. Біздің әдебиетіміз сонау түркі тектес тайпалардың өз бетінше халық болып қалыптаспай тұрғанында-ақ бастау алған. Ғасырлар қойнауынан ұрпақтан ұрпаққа жеткен сөз өнері – қазақтың асыл қазынасы. Тарихи туындылардың бір бөлігі – XIII–XV ғасырлардағы Алтын Орда дәуірінің асыл жәдігерлері. Бұл кезеңде мол әдеби мұра жазылды, дегенмен көпшілігі бізге жетпеген.

Бізге жеткен Алтын Орда дәуірінің жәдігерлері – көркем туындылармен қатар, сол дәуірдегі ханның жарлықтары, қазы-мүфтилердің түрлі пәтуалары мен кейбір құжаттары [1, 158-б.]. Ғалым А. Қыраубаеваның зерттеуінше, Алтын Орда әдебиеті аударма-нәзіралық және тыңтума болып екіге бөлінеді. Соның ішінде Құтб пен Сараидің шығармалары парсының Муслихиддин Сағди мен Низами Гәнжәуи ақындардың жырлары негізінде жазылған екен. «Хұсрау-Шырын» жәдігері мәдениеттер тоғысқан Алтын Орда дәуірінде түркі-парсы әдеби байланыстарынан туған Құтб ақынның дастаны. Халықтың сүйіспеншілігіне бөленген, кең тараған шығарма [2, 278-б.].

Деректерге сүйенсек, «Хұсрау-Шырын» Илияс Жүсіпұлы Низами атты азербайжанның ұлы ақынының шығармасы, бізге жеткені Құтб ақынның парсы тілінен қыпшақ оғыз тіліне аударған аудармасы. Құтбтың «Хұсрау мен Шырын» қисса-дастанының көлемі – 120 парақ, яғни 240 беттен тұрады. Қисса-дастанда Құтб ақынның өз ойынан құрап жазған жыр жолдары да кездеседі. Ал басқа бөліктері шығарманы көшірушілерден қосылған өлеңдер болып табылады. Құтб ақынның бұл қисса-дастаны қазақ елінде бұрыннан бері тараған атақты дастан екені мәлім. Құтб бұл дастанды Низамиден қыпшақ-оғыз тіліне 1341–1342

жылдары аударған болатын. Сол уақытта шығыс поэзиясының таңдаулыларын аударма жасап, халыққа тарату дәстүрге айналған. Құтб осы орайда назирагөйлік әдісін пайдаланып «Хұсрау-Шырынды» аударып жазады. Ал «назирагөйлік» орта ғасырда қалыптасқан әдеби үрдіс болған. Бұл – бір ақын жырлаған тақырыпты басқа ақынның қайта жырлап немесе соған жауап беруі. Құтб ақын да осы әдісті қолданып «Хұсрау-Шырынның» сюжеті, кейіпкерлері мен ырғағын пайдаланып, идеясы мен мазмұнын, көркемдігі мен формасы жағынан өзгеше етіп аударды. Алтын Орда дәуіріндегі әлеуметтік жағдайды қисса-дастанға қосып жеткізуі– «Хұсрау-Шырынға» Құтб ақынның енгізген өзгешелігі. Құтб ақын басты кейіпкерлерін әділетті жақтаған, көзі ашық, адамгершілігі мол адам етіп суреттеп, дүние-мүлік, атақ-даңққа аса көңіл бөлмегенін көрсетеді. Сондай-ақ адамның жақсы қасиеттерін адалдық, мейірім, мөлдір махаббат, еңбекқорлық, білімділік пен бауырмалдықты шығармада жалау етіп, тәрбиелік, танымдық мәнін арттырады [1, 159-б.].

Низамиде «Хұсрау-Шырын» 7000 бәйіт болып жазылса, Құтбта 4740 бәйіт, 91 тараудан тұрады. «Хұсрау-Шырынның» Алтын Орда дәуірінен жалғыз көшірмесі осы күнге жетіп, қазір сол көшірме Франция елінде Ұлттық кітапханада сақтаулы. Ал оны түпнұсқадан қағазға түсірген Алтын Ордада туып өскен Берке Факих деген қыпшақ ақыны екен. «Хұсрау-Шырын» қисса-дастанын поляк ғалымы А.Зайончковский, одан кейін Е.Э. Бертельс, Ә.Н. Нәжіп, Г.Ю. Алиев, т.б. сияқты ғалымдар түбегейлі зерттеді. Құтбтың «Хұсрау-Шырын» қисса-дастанын қазақ ғалымдарынан зерттегендердің бірі А. Ибатов болды. Ол осы шығармадағы 4400-ден астам сөз бен сөз тіркесіне түсінік беріп, жан-жақты талдап көрсетті [3, 5–6-бб.].

Зерттеу әдістері мен материалдар

Зерттеу жұмысында салыстырмалы-тарихи, кешенді, сипаттама, жүйелі талдау, жинақтау әдістері пайдаланылды.

Низамидің «Хұсрау-Шырын» сол кезеңдегі Фирдоусидің, Хафиздің туындыларына қарағанда ерекше сипаттарымен танымал. Бұл ерекшеліктер оның сюжеттік, поэтикалық және философиялық мазмұнына байланысты. Низами махаббатты эпикалық деңгейге көтереді. «Хұсрау-Шырын» махаббат хикаясы болғанымен, саяси, әлеуметтік және этикалық мәселелерді қамтиды. Шырын махаббат объектісі емес, дербес тұлға ретінде көрінеді: ол еркін, батыл және шешім қабылдай алатын әйел бейнесі ретінде суреттеледі. Бұл шығармада махаббат адамды тәрбиелейді, кемелдікке жетелейтін күш ретінде көрсетеді. Оның кейіпкерлері махаббат жолында өзін өзі таниды, өзгереді және рухани өседі.

«Хұсрау-Шырын» қисса-дастанының стильдік және көркемдік ерекшелігі Низамидің эпикалық баяндауды нәзік лирикамен үйлестіруінде. Айқын, нақты сипаттамалар мен психологиялық тереңдікке бай. Ол кейіпкерлердің ішкі жан дүниесін ерекше шеберлікпен ашады. Ал Фирдоусидің «Шахнамасы» көтеріңкі, салтанатты, патриоттық стильде болса, Хафиз поэзиясының стильдік ерекшелігі символизм мен лирикалық тереңдікте.

Әдебиет пәні – оқушының жеке тұлға болып қалыптасуына, рухани дамуына ерекше әсер ететін пән. Айналамыздағы сан түрлі сыр, адам құндылығы, адамгершілік, ізгілік, мінез-құлық, әрбір әрекеттің мәнін білу, шығармадағы айтылған негізгі тақырып пен қосымша қамтылған, қамтитын тақырыптардың, туындының мақсатын, автордың ойын, ұстанымын таныту, көркем шығарма арқылы оқушының дүниетаным белсенділігін арттыру, оқушылардың түрлі ойлау, сезіну қабілеттерінің дамуына мүмкіндік жасау – осының бәрі әдебиет пәнінде жүзеге асуы керек әрекеттер [4, 23-б.]. «Хұсрау-Шырын» қисса-дастанын оқыту барысында осы әрекеттерді қолданып, білім алушыға шығарманы толыққанды меңгерту біздің мақсатымыз болмақ. Яғни «Хұсрау-Шырын» қисса-дастанын оқыту арқылы білім алушының шығармашылық талғамын өсіріп, шынайылыққа жетелеу, өз ойын еркін айтуға үйрету мақсаты жүзеге асырылмақ.

«Хұсрау-Шырын» XIV ғасырдағы Алтын Орда дәуірінде қоғамдық-әлеуметтік мәселелер қамтылған, өмір шындығы зор шеберлікпен бейнеленген әдеби шығарма екенін айта келе, сабақ барысында әрбір осы айтылған дерекке талдау жасалып дәлелдеген жөн. Қандай әлеуметтік мәселелер мен өмір шындығы көрінеді?

Көркем шығармадағы мәселелерді символ, деталь арқылы талдата отырып, кішкентай нәрседен үлкен ұғымға апару, шығарманың ішкі астарын ашу білім алушыны іздендіреді, қызықтырады. Білім алушының шығарманы түсінуіне түрлі әрекеттер ұйымдастыру мұғалімнің шеберлігін де көрсетеді [5, 207–208-бб.]. Сонымен қатар, осы іспеттес шығармаларды оқи отырып, дүниеге деген өзіндік көзқарасын қалыптастырады, салыстырма жасау арқылы ненің жақсы, ненің жаман екенін ажырата алу мүмкіндігіне ие болады.

Мақалада әдеби кейіпкерлерді қарастыру барысында әдеби талдау, салыстыру әдістері қолданылды. Шығарманы өтуде қарастырылатын аса маңызды мәселелердің бірі – шығарманың тіл ерекшелігін талдау. Бұл талдаудың күрделі мәселелерінің қатарына жатады. Егер көркем шығарманың тілі деп автордың тілі мен кейіпкердің тілін ұғатын болсақ, бұл образ – характерлерді танытуда, шығарманың идеясын ашып түсінуде басты қызмет атқарады. Әрбір ақын, жазушының өзіне тән, даралық сипаты бар стиль, тіл өзгешеліктері болады. Бұл ерекшеліктер оның лексикасынан, қолданған троптары мен фигурасының түрлерінен көрініп тұрады (теңеу, эпитет, метафора, әсірелеу, метонимия, арнау, қайталау, шендестіру, дамыту, т.б.) [6, 56-б.]. Басты кейіпкерлері – Хұсрау мен Шырын. Хұсрау мінезі, табиғаты жағынан күрделілеу бейнеленген образ болғанымен, өмірдің ащы шындығы осы образда көрінеді. Ал Шырын образы керісінше, өте жағымды. Әйел бейнесі арқылы ақын адал жар, ел қамын ойлаған әділ патша, әрі сұлу, әрі ақылды әйелді көрсетіп, шығарманың жағымды кейіпкері етеді. Өзінің даналығымен, махаббатымен Шырын Хұсрауға ықпал етіп, кеңес беріп оны өзгерте алады деген секілді оқушының да ой-пікірін ортаға салып белсенділігін арттырып отырамыз. Осы кейіпкерлерге ұқсас басқа көркем шығармаларда кейіпкерлер болды ма? Шығармадағы басты қаһарман Шырын образына сай келетін Ақжүніс, Гүлбаршын сияқты лиро-эпостық жырлардың кейіпкерлерін естеріне түсіруге болады.

Қисса-дастандағы негізгі оқиғаларды білім алушымен бірге тізбектей отырып, оқушылардың қисса-дастанның мазмұнын толық айтып шығуына жетелеу. Мысалы,

1. Хұсрау мен Шырынның Шапур арқылы бір-біріне ғашық болуы.
2. Ғашықтардың кездесуі.
3. Хұсраудың әкесінің қайтыс болып, дұшпандардың оны таққа отырғызбауы.

Осы сияқты әрі қарай шығарманың негізгі оқиғаларын студенттер толық жазып шыққаны дұрыс. Білім алушыға шығармадағы басты оқиғаларды ажырата білуге үйрету, сөйлеу тілін дамыту– оның келешек өміріне қажетті дағдылар.

Білім алушының кейіпкерлерді талдауы, сол кейіпкерлер бейнесіне деген өз пікірлерін айтуы оның аналитикалық ойын дамытады [7, 108-б.]. Ал мұның барлығы да өмірде керек іс-әрекеттер, яғни адамдардың ішкі жан дүниесін тану арқылы олармен қарым-қатынас жасауды үйренеді. Қоғамға бейімделуді үйреніп, алға қойған мақсаттарына оңай жете алады.

Хұсрау бейнесіне қатысты немесе шығармадан басқа да бірнеше сұрақтар қойып, толыққанды жауап беруге дағдыландыру да оқытудағы бір тиімді әдіс. Хұсрау секілді кейіпкерлер қазіргі заманда бар ма? Хұсрауға бір сөзбен қандай сипат берер едіңдер? деген сияқты жан-жақты ойланта отырып, көркем шығармаға бойлата аламыз. Қисса-дастандағы жанама кейіпкерлер шебер жігіт Фархад, Хұсраудың досы Шапур қандай кейіпкерлер? Олардың қандай қасиеттері бар? Шығарманы талдаған, мазмұнына енген студент қана түсінеді.

Бұл қисса-дастанды әр қырынан көруге, талдауға болады, себебі әр білім алушы әртүрлі қабылдауы мүмкін. Бірі Хұсраудың әрекеті дұрыс емес десе, бірі Фархадқа жақ болуы да

мүмкін. Өйткені әр адамның ойы, дүниетанымы әртүрлі, өресі басқа. Жалпы сөз білім алушының сана-сезіміне әсерін беріп, көңіл күйін де өзгертеді, эмоциясын да қозғай алады. Сондықтан шығармадағы сюжеттер әр адамға әртүрлі әсер етеді. Олардың шығарманы талдауға белсенді қатысуы, бір-бірінің көзқарастарын тыңдауы, кейбір өзі түсінбеген, жұмбақ болған тұстарын айқындап алуына көмектеседі. Білім алушы шығарманы өздігінен оқып, көркем шығармадан тікелей әсер алмайынша, оны талдауға жұмсалатын барлық іс-әрекет нәтиже бермейді.

Көркем шығарманың мазмұнын толық тиімді меңгерудің бір жолы— ол талдау жұмысын жүргізу.

Кез келген көркем шығарманы талдағанда Б. Жұмақиеваның ортақ модулін қолдансақ, «Хұсрау-Шырынды» талдағанда мән беретін компоненттер:

1. «Хұсрау-Шырын» қисса-дастанының тақырыбы мен идеясы.

Басты образдары, характер, тип, оларды сомдаудағы композициялық құрылым.

Бұл дастанда қандай ұқсас образдар болды? Олардың табиғаты қандай, олардың бас кейіпкермен қарым-қатынасы қалай болды?

Жанама образдар арқылы дастанда қандай тартыстар болды?

2. Шығарманың композициялық құрылымы, олардың формалары, қызметін талдау (пролог, эпилог, баяндау, шегініс, пейзаж, портрет, диалог, монолог, т.б.).

3. Шығарманың сюжетін баяндай келе, шығарма тіліне (баяндау, афоризм, мақал-мәтелдер) талдау жасау. Осы жерде «Хұсрау-Шырын» дастанындағы афоризм, мақал-мәтелдерге тоқталып, қазақша баламаларын таптыруға болады.

«Тең емес қолда он бармақ, біл оны,

Қаншама санаса да бірдей саны» деген жолдары біздің «Он саусақ бірдей емес» деген мағынаны береді. Сондай-ақ «Екі тәтті бір болмас» біздің «Екі жақсы қосылмас», «Жаман қылықтымен отырма» біздің тілде «Жаманмен жолдас болма» [8, 334-б.].

Әдебиет пәні— студенттің сөздік қорын көбейтетін, дұрыс сөз тіркестерін қолданып, ойын жүйелі айтуға, пікірін мағыналы сөздермен әсерлі жеткізуге, шешен сөйлеуге баулитын пән.

Қазіргі мультимедианың дамыған заманында презентациялар мен арнайы дайындалған фильмдерді экраннан көрсетіп отырып оқыту кең қолданылуда. Мұндай мультимедиялық көрнекі құралдарды қолдану оқытудың төрт әрекеті — оқу, айту, жазу, тыңдау әрекеттерін түгел қолданып, оқушының материалды тез игеруіне көмектеседі. Жазбаша тапсырма ретінде кейіпкерлерді өзара салыстыру, сондай-ақ шығарма идеясын анықтау сияқты тапсырмаларды берген жөн. Үй тапсырмасына көркем шығарманы оқытумен қатар, оның аудио нұсқасын тыңдап жүруді қосымша тапсырып жіберуге де болады. Заман талабы сол. Қазір цифрлық құралдар мен ғаламтордың заманы.

Талдау мен нәтижелер

Әдебиетті оқытудағы басты міндет — білім алушының көркем туындыны оқуы мен эстетикалық тұрғыдан қабылдай алуын ұйымдастыра білу. Көркем әдебиет — адамның ғасырлар бойы жасаған өнерінің бірі. «Өнер алды — қызыл тіл» дегендей, әдебиеттің өзіндік ерекшелігін танытып, сөз өнері туралы оқушыға ұғым қалыптастырып, ой-танымына, сезіміне әсер ету бұл әдебиетті оқытудың негізгі міндеттерінің бірі болып қалмақ [3, 6-б.].

Сөз өнерін Низами шығармаларында шебер қолданады. Оның шығармаларындағы риторикалық тәсілдер мен поэтикалық құрылымы қазіргі ақындарға шабыт көзі болып табылады.

Бүгінгі біздің айтып отырған «Хұсрау-Шырын» қисса-дастанының сюжетіне тоқталсақ, оқиға бас кейіпкерлердің танысуы, бір-біріне ғашық болуы, түрлі сынақтардан өтуі және соңында махаббаттарының жеңісі арқылы өрбиді. Хұсрау сүйіктісі үшін түрлі

қиындықтарды еңсеріп, ақыр соңында Шырынмен қосылады. Шығармада ғашықтардың арасындағы шынайы сезім, адалдық, ерлік пен шыдамдылық тақырыптары айқын көрсетіледі.

Шығарма мотивтері:

1. Махаббат пен адалдық: Екі ғашықтың шынайы сүйіспеншілігі, олардың бір-біріне адалдығы, махаббаттың барлық кедергілерді жеңетіні қисса-дастанның басты мотиві.
2. Сынақ пен күрес: Хұсрау мен Шырынның бақытқа жету жолындағы қиындықтарды жеңу мотиві оқырмандарға шыдамдылық пен батылдықтың маңыздылығын жеткізеді.
3. Білім мен даналық: Кейіпкерлердің өз мақсатына жету үшін ақыл мен даналықты қолдануы Шығыс әдебиетінің тәрбиелік мәнін көрсетеді.
4. Табиғат сұлулығы: Шығармада табиғат көріністері мен Шырынның сұлулығы үйлесімді сипатталып, эстетикалық сезімдерге мән беріледі.
5. Әділет пен ізгілік: Кейіпкерлердің әділеттілікті, мейірімділікті жоғары қоюы олардың адамгершілік қасиеттерін айқындайды.

Сонымен, бұл көркем туындыны оқушыларға оқытып, қабылдату, талдату үшін мынадай әдіс-тәсілдерге тоқталамыз.

1. Үзінділерді оқыту. Мәтіннің негізгі эпизодтарын бөліп алып оқу. Оқылған әрбір үзінді сұрақтар арқылы талданады. Мысалы:

- Кейіпкерлердің әрекеті қандай сезім тудырды?
- Бұл эпизодта қандай құндылықтар көрсетілген?
- Хұсрау мен Шырынның мінезін сипаттаңыз.

2. Келесі тапсырма кейіпкерлерді талдау:

- Хұсраудың батырлығы мен адалдығы.
- Шырынның нәзіктігі мен парасаты.
- Басқа кейіпкерлердің оқиғалардағы рөлі.

3. «Хұсрау-Шырын» қисса-дастанына әдеби талдауды студентпен бірге жасау:

- Тақырыбы: Махаббат, адалдық, шыдамдылық.
- Идеясы: Шынайы махаббат пен адамгершілік жеңіске жетеді.
- Көркемдік ерекшеліктері: Шығармадағы бейнелі сөздер, эпитеттер, метафоралар.

Қисса-дастанды оқып, талдап болғаннан кейін студенттермен кері байланыс жүргізіледі. Олардың пікірін тыңдау үшін сұрақтар беруге болады:

- Дастанның қай бөлімі көбірек ұнады және не үшін?
- Қиссадан қандай сабақ алдыңыз?

Студенттерді топтарға бөліп топтық жұмыс арқылы да осы шығарманы қорыту жақсы нәтиже көрсетері анық. Бірінші топ Хұсраудың мінезін сипаттайды, екінші топ Шырынның даналығын талдайды, үшінші топ шығарманың жалпы идеясын қорытады. Сабақ соңында үй тапсырмасына Хұсрау мен Шырынның бір эпизодының суретін салу немесе қысқаша сахналық қойылым дайындауды тапсыруға болады. Ал, рефлексия кезеңінде студенттерге өз әсерін, сабақтан үйренгенін шағын жазбаша түрде жаздырған жөн. Бұл олардың сыни ойлау, талдау және қорытынды жасау қабілеттерін күшейтеді. Ал оқытушыға оқыту әдістерін жетілдіруіне көмектеседі.

Жалпы студенттер «Хұсрау-Шырын» қисса-дастанын оқып, әдебиет арқылы адамгершілік, эстетика және мәдениеттілік негіздерін меңгереді. Олар шығыс әдебиетінің көркемдік құндылығын түсініп, өз өмірінде қолдануға болатын тәрбиелік мағыналарды қабылдайды. Бұл олардың тұлғалық және рухани дамуына үлкен үлес қосады.

Ғалым, әдіскер Б. Жұмақаеваның «Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі» оқулығында әдебиетті оқыту әдістерін ауызша оқыту, көрнекі оқыту, практикалық оқыту әдістері деп үш топқа бөледі [7, 69-б.]. Әрине, бұл әдістер бір-бірімен тығыз байланыста, сабақты ұйымдастыруда сабақтасып қолданылып жатады. Бұл жерде ауызша оқытуға баяндау,

мазмұндау, сұрақ-жауап деген сияқты сөйлеу тілін дамытатын әдістер айтылса, көрнекі оқытуға түрлі презентация, оқулық, фильм, аудио тыңдалымдар кіреді. Ал практикалық оқытуға ауызша әрі көрнекі оқытуды бірлесіп қолдану жатады. Бұл әдістердің біршамасын жоғарыда «Хұсрау-Шырын» шығармасына қолдану жолын айтқан болатынбыз.

Ә. Қоңыратбаев өз еңбектерінде ауызша сөйлеуге бағытталған, яғни студенттің сөйлеу тілін дамытатын әдіс-тәсілдердің тиімділігін айтады [9, 111-б.]. Ауызша сөйлеудің артықшылықтары мол, яғни ол шешендік өнерге жетудің бірден бір жолы, көпшілік алдында қысылмай өз ойын айтуға көмектеседі.

Оқушылардың сөйлеу тілі мен жазба тілін дамыту жолын қазақ әдебиетін оқыту әдістемесінде зерттеп, қарастырған Ә. Қоңыратбаев, А. Көшімбаев, Р. Құтқожина, Қ. Бітібаева, Т. Жұмажанова сияқты білікті әдіскерлер болды. Оқытуға қолданылатын әдіс-тәсіл көп [10, 4-5-б.]. Ағартушы, әдіскер А. Байтұрсынұлы: «Бір әліпбиді оқыту үшін пәлен әдіс бар. Сол әдістерді әр әдісқой түрлендіріп қолданғанын сөз қылсақ, әдістерді түгелдеп бола алмас едік», – деп «Қай әдіс мықты?» деген мақаласында жазып кеткен [11, 357-б.]. Мұның ішіндегі сабақ барысында бейне таспаларды, аудиоларды пайдалану, сонымен қатар сұрақ қою арқылы ойлау, сөйлеу дағдыларын қалыптастыру және т.б. әдістер студенттердің білімін арттыра түседі. Берген білімі студентке қонатындай жүрекпен оқытқан ұстаздардың әдіс-тәсілдері әрқашан алдыңғы орында.

«Хұсрау-Шырын» қисса-дастанын оқытудың заманауи шығармашылық және интерактивті тәсілі – әдеби диалог жасату: студенттерді екіге бөліп, бір топ Хұсраудың, екінші топ Шырынның әрекеттерін қорғайды немесе сынға алады. Сондай-ақ, дәстүрлі сұрақ-жауап әдісі: Хұсрауға неге Шырынға адал болды? Шырынның батылдығы қазіргі заман жастарына үлгі бола алады ма? Бұл жерде айта кететін нәрсе қойылған сұрақтың студентке әсер етіп, оны сыни ойлауға жетелей алатындай болуында.

Әдеби карталар құрғызу да оқытудың маңызды бір тәсілі. Бұл студенттердің оқиғаларды жүйелі түрде талдауына көмектеседі. Алдымен білім алушы қисса-дастандағы оқиғаларды уақыт сызығы бойынша реттеп, әдеби карта жасайды. Кейін әрбір эпизодты қысқаша сипаттап, оны маңызды тұстарымен белгілейді. Әдеби карта мысалы:

1. Шығарманың тақырыбы:

- Махаббат пен адалдық жолындағы күрес.

2. Кейіпкерлер:

- Хұсрау: Патша, адал ғашық.
- Шырын: Сұлулық пен адалдықтың бейнесі.
- Мехин Бану: Ақылды және қолдаушы ханым.
- Шапур: Хұсраудың досы, кеңесші.
- Фархад: Шырынға ғашық тас қашау шебері.

3. Негізгі оқиғалар:

- Хұсраудың патша болуы және Шырын туралы естуі.
- Шырынның сұлулығы мен қасиеттерін көрген Хұсраудың ғашық болуы.
- Шапурдың Хұсрау мен Шырынды табыстыру жолындағы әрекеттері.
- Фархадтың Шырынға ғашық болып, оның жолында тауды қашауы.
- Хұсрау мен Шырынның махаббат хикаясының трагедиялық аяқталуы.

4. Оқиға өтетін жерлер:

- Сарай: Хұсрау патшалығының орталығы.
- Тау: Фархадтың Шырын үшін қаза тапқан жері.
- Шырынның ауылы: Махаббаттың басталған орны.

5. Қорытынды:

- Шығарма адалдық пен шынайы махаббаттың құндылығын дәріптейді.
- Жастарды батылдыққа, сенімділікке, әділдікке шақырады.

Әдеби карта – шығарманың мазмұнын, құрылымын, кейіпкерлерін, негізгі оқиғаларын және идеяларын жүйелі түрде көрсететін визуализация тәсілі. Ол студенттерге шығарманы тереңірек түсінуге және есте сақтауға көмектеседі.

Әдебиет сабағында оқылған материалдарды игертуге, бекітуге онлайн платформаларды қолдану да жақсы нәтиже көрсетуде. Мысалы, Kahoot онлайн платформасы білім алушыға материалдарды қызықты әрі интерактивті түрде үйретуге мүмкіндік береді. Викторина ретінде тапсырмаларды әзірлеп, қатысушылардың жылдам және дұрыс жауап бергеніне қарай ұпай анықталады. Мысалы: Шырын қандай көркемдік символға айналды? А) Еркіндік пен тәуелсіздік В) Байлық пен билік; С) Сұлулық пен махаббат; D) Рухани тазалық.

Шырын Хұсрауға қандай шарт қойды? А) Әділ болуды; В) Тек шынайы махаббатқа негізделген некені; С) Фархадты кешіруді; D) Өз патшалығын басқаруды. Осы сияқты түрлі викторина жасауға болады. Ол шығарманың сюжеті, кейіпкерлері, көркемдік ерекшеліктері мен тақырыптары бойынша сұрақтарды қамтуы мүмкін.

«Хұсрау-Шырын» қисса-дастанын оқыту нәтижесінде:

1. Әдеби-эстетикалық талғам қалыптасады:

Шығармадағы көркем суреттеулер, бейнелі тіл және поэтикалық тәсілдер білім алушының әдебиетке деген қызығушылығын арттырып, эстетикалық талғамын дамытады. Олар поэзия мен прозаның ерекшеліктерін түсініп, әдеби мұраның құндылығын сезіне бастайды.

2. Моральдық-этикалық тәрбиелеу:

Дастан арқылы білім алушы адалдық, сүйіспеншілік, мейірімділік, табандылық сияқты құндылықтардың маңыздылығын түсінеді. Кейіпкерлердің әрекеті балаларды әділ болуға, қиындықтардан қорықпауға және адалдықты сақтауға үйретеді.

3. Мәдени және тарихи сананы дамыту:

Шығарма арқылы білім алушы шығыс мәдениеті мен әдебиетінің бай мұрасымен танысып, тарихи оқиғалар мен ұлттық құндылықтарды тануға мүмкіндік алады. Бұл олардың мәдени санасын кеңейтеді.

4. Сезімталдық пен эмоционалдық тәрбиелеу:

Шығармадағы кейіпкерлердің сезімдері мен оқиғалары білім алушыны эмоциясын түсініп, сезімталдыққа баулиды. Бұл олардың басқалардың жағдайына жанашырлықпен қарауға, эмпатияға үйренуіне көмектеседі.

5. Шығармашылық қабілетті дамыту:

Қиссаны талдау барысында білім алушыларға өз ой-пікірін жазу, мазмұнын баяндау немесе шығармашылық тапсырмалар беру арқылы олардың ойлау, жазу және өнерге деген қызығушылығын дамытуға болады.

6. Күрделі мәселелерді түсіну:

Шығармада көрсетілген сынақтар мен қиындықтар білім алушыларға өмірдегі күрделі жағдайларды дұрыс қабылдауды, сабырлы болуды және шешім қабылдауды үйретеді.

7. Тілдік дағдылардың жетілуі:

Қиссаны оқыту барысында білім алушылардың сөздік қоры, әдеби тілде сөйлеу және өз ойын көркем жеткізу қабілеті дамиды.

Ал енді шетелдік тәжірибеге келетін болсақ, К. Каламис Рубел мен У. Ланеметес өздерінің мақаласында мазмұнды таңдау және оқу үдерісін ұйымдастыру кезінде әдебиетті оқытуды жобалау драма, театр, мұражайға бару, студенттердің өзіндік әдеби шығармаларын жариялау, жатқа оқу байқаулары және «жасырын оқу жоспарының» басқа элементтерін пайдалану арқылы үнемі өзгеріп отыратын заманауи оқу орталарында байытылуы мүмкін екенін айтып кеткен. Бұл білім берудегі жетістіктерге ұмтылудың жаңа көзқарастары туралы түсінікті көрсетілген Ұлттық оқу бағдарламасымен үйлесімде бере алады және студенттердің жеке тұлғаны дамыту мен жеке басын қалыптастыру құралы ретінде әдебиетті оқуға және түсінуге деген қызығушылығы мен ынтасын қайта тудыратынын меңзейді [12]. Бұл жерде

яғни әдебиет сабағында сыныптан тыс қызметтерді қосу арқылы, студенттердің әдебиетке деген қызығушылығын арттыру жайлы сөз қозғалады. Әртүрлі мәдени іс-шаралардың да әдебиет пәнін оқытуда тигізер ықпалы да мол болмақ. Шетел оқытушыларының осындай тәжірибесі біздің еліміздің де әдістемелеріне ұқсас болып келеді.

Келесі бір мақалада заманауи батыстық білім беру жүйелері Дж. Биестаның сөзімен айтқанда, «күшті, қауіпсіз және болжауға болатын» және сайып келгенде, «қауіпсіз» білім беруге арналған бақылау мен бағалау ландшафты ретінде сипатталған. Дж. Биеста әлсіздікке қарсы шығып, құнды деп атауға лайық білімнің негізгі белгілері ретінде болжау мүмкін емес және белгісіз тәуекелдерге назар аударады. Бұл мақалада И. Линделл әдебиетті оқыту контексінде осы әлсіз көзқарасты алға тартады. Оның талдауына жетекшілік ететін сұрақ: Өлшенбейтін нәрселерді қолжетімді және бағаланатын ету үшін практикалық тәсілді қалай жасауға болады? Дж. Биестаның кейбір тұжырымдамаларын әдебиетті оқытудың практикалық ойларына және студенттердің нәтижелерін бағалауға қолдана отырып, И. Линделл әдебиетті оқытушыларға білім берудің ашықтығы мен өлшенетін нәтижелерге қойылатын талаптарды жүктегенде туындайтын шиеленісті анықтайды: әдеби білім беруде нәтижелерін алдын ала анықтаған дұрыс. Осыған орай И. Линделл «Тәуекелді» қалай қабылдауға және оқытуға болатынын зерттеу үшін әдебиет сабағында Дж. Биестаның кейбір тұжырымдамалары мен идеяларын қолдану идеясын ұсынады. И. Линделл өлшенетін репродуктивті білімге аз назар аударатын әдеби білім берудегі қатынасқа негізделген тәсілге жүгінудің орнына, әдебиетті метакогнитивтік әрекет ретінде оқу және бағалау жағдайын күшейтуді мақсат етеді [13]. Осы сияқты заманауи шетелдік тәжірибені қолдану да әдебиет пәнін оқытуда септігін тигізері сөзсіз. Демек сабақ барысында әрбір студентті дұрыс бағалаудың маңызы да зор, яғни оқытушы әр студентке барынша назар аударып, оның жетістіктерін айқындап, мысалдар арқылы қорытындыласа студенттер жоғары мақсаттарға ұмтылады.

Сонымен, әдебиетті оқытудың басты мақсаты – білім алушының сөз өнерінің қыр-сырымен таныстыру, халық даналығы, халық өсиеттерінен нәр алғызу, кітапқа деген ынтасын ояту, халықтың рухани байлығы – әдебиетін жан-жақты игерту, сол арқылы имандылыққа, инабаттылыққа, парасаттылыққа, сұлулыққа, т.б. тәрбиелеу. Әдебиет пәнінің ауқымы да, мүмкіндігі де, маңызы да ерекше болып келеді. Мектепте оқытылатын қай пән болмасын, олардың білім мен дағды, тәрбие беруде өзіндік орны, атқарар маңызы да бар. Дегенмен де әдебиет пәні барлық пәннің анасындай қызмет атқарады [14, 8-б.]

Қорытынды

Қорыта айтқанда, Алтын Орда дәуірінен бізге жеткен «Хұсрау-Шырын» қисса-дастанының білім алушыға берер таным-тәрбиелік мәні зор. «Хұсрау-Шырын» қисса-дастанын оқыту тек әдеби шығарма талдау емес, ол білім алушыны адамгершілікке, ұлттық мәдениетті құрметтеуге, өзіндік ойлауға және рухани бай болуға баулу. Бұл шығарма олардың өмірлік көзқарасын кеңейтіп, жеке тұлға ретінде дамуына ықпал етеді. Әдебиет пәнінде көркем шығарманың мазмұнын ашып, мән-мағынасын білім алушыға түсіндіріп, қисса-дастанда қолданылған көркем сөздерді құлағына құйып, сөздік қорына енгізіп жіберу оқытушының шеберлігінде. Бұл мақалада тиімді оқытудың жолдары көрсетілді. Яғни осы әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы әдебиет пәнін анағұрлым қызықты әрі оқушылар мен студенттер түсінетіндей етіп оқытуға болады. Жоғарыда айтып өткеніміздей, әрбір көркем шығарманың оқушыға берері мол. Соны өз деңгейінде жеткізу, оқыту дағдыларын орнымен қолданып, білім алушының қызығушылығын оятып, көркем шығармаға құштарлығын арттыру оқытушының міндеті. Бұл мақалада әдебиет пәнінде «Хұсрау-Шырын» іспеттес шығармаларды қалай оқыту керектігі жайлы айтылған, әрбір әдебиет пәнінің оқытушысы өз сабағында жоғарыда айтылған әдіс-тәсілдерді пайдалана алады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Жанұзақов Қ.Т., Үсеева Б. Алтын Орда дәуірі әдебиетіндегі қисса-дастандар және «Хұсрау Шырын» дастаны // ҚазҰУ хабаршысы, Филология сериясы. – 2015. – №6(158). – Б. 58–64.
2. Қыраубаева А. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Астана: Елорда, 2001. – 223 б.
3. Akhmetova E., Dautov G.F., Hajrullina A.S. The Concepts of Statehood and the Ideal Ruler in the Golden Horde Literature: The Husraw and Shirin of Qutb // Journal of Islamic thought and civilization. – 2022. – №2. <https://doi.org/10.32350/jitc.122.01>
4. Бітібаева Қ. Әдебиетті оқыту әдістемесі. – Алматы: Рауан, 1997. – 283 б.
5. Көшімбаев А. Қазақ әдебиетін оқыту методикасы. – Алматы: Мектеп, 1969. – 124 б.
6. Рүстемова Ж.А. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі. – Қарағанды: Ақнұр, 2019. – 164 б.
7. Жұмақаева Б. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі. – Алматы: «Қыздар университеті» баспасы, 2015. – 242 б.
8. Қыстаубаева А. Шығыстық қисса-дастандар. – Алматы: Онер, 2010. – 344 б.
9. Қоңыратбаев Ә. Әдебиетті оқыту методикасы. – Алматы: Мектеп, 1985. – 256 б.
10. Ақшөлақов Т. Көркем шығармаға талдау жасау. – Алматы: Мектеп, 1993. – 209 б.
11. Байтұрсынұлы А. Тіл тағлымы. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 151 б.
12. Kalamees-Ruubel K., Läänemets U. Teaching Literature In and Outside of the Classroom. Procedia // Social and Behavioral Sciences. – 2012. – Vol. 45. – P. 216–226.
13. Lindell I. Embracing the Risk of Teaching Literature // Educational Theory. Issue 1: Symposium: Education and Risk. – 2020. – Vol. 70. – P. 43–55.
14. Бітібаева Қ. Әдебиетті оқытудың инновациялық әдістемесі, технологиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 288 б.

REFERENCES

1. Zhanuzaqov Q.T., Useeva B. Altyn Orda dauiri adebietindegi qissa-dastandar zhane «Husrau Shyryn» dastany [Tales and sagas in the literature of the Golden Horde era and the epic “Khusrau-Shyryn”] // QazUU habarshysy, Filologia seriasy. – 2015. – №6(158). – B. 58–64. [In Kazakh]
2. Qyraubaeva A. Ezhelgi dauir adebieti [Literature of antiquity]. – Astana: Elorda, 2001. – 223 b. [In Kazakh]
3. Akhmetova E., Dautov G.F., Hajrullina A.S. The Concepts of Statehood and the Ideal Ruler in the Golden Horde Literature: The Husraw and Shirin of Qutb // Journal of Islamic thought and civilization. – 2022. – №2. <https://doi.org/10.32350/jitc.122.01>
4. Bitibaeva Q. Adebietti oqyty adistemesi [Methods of teaching literature]. – Almaty: Rauan, 1997. – 283 b. [In Kazakh]
5. Koshimbaev A. Qazaq adebietin oqyty metodikasy [Methods of teaching Kazakh literature]. – Almaty: Mektep, 1969. – 124 b. [In Kazakh]
6. Rustemova Zh.A. Qazaq adebietin oqyty adistemesi [Methods of teaching Kazakh literature]. – Qaragandy: Aqnur, 2019. – 164 b. [In Kazakh]
7. Zhumaqaeva B. Qazaq adebietin oqyty adistemesi [Methods of teaching Kazakh literature]. – Almaty: «Qyzdar universiteti» baspasy, 2015. – 242 b. [In Kazakh]
8. Qystaubaeva A. Shygystyq qissa-dastandar [Oriental stories-epics]. – Almaty: Oner, 2010. – 344 b. [In Kazakh]
9. Qonyratbaev A. Adebietti oqyty metodikasy [Methods of teaching literature]. – Almaty: Mektep, 1985. – 256 b. [In Kazakh]
10. Aqsholaqov T. Korkem shygarmaga taldaу zhasau [Analysis of a work of art]. – Almaty: Mektep, 1993. – 209 b. [In Kazakh]
11. Baitursynuly A. Til taglymy [Language education]. – Almaty: Ana tili, 1992. – 151 b. [In Kazakh]
12. Kalamees-Ruubel K., Läänemets U. Teaching Literature In and Outside of the Classroom. Procedia // Social and Behavioral Sciences. – 2012. – Vol. 45. – P. 216–226.
13. Lindell I. Embracing the Risk of Teaching Literature // Educational Theory. Issue 1: Symposium: Education and Risk. – 2020. – Vol. 70. – P. 43–55.
14. Bitibaeva Q. Adebietti oqytudyn innovatsionalyq adistemesi, tehnologiasy [Innovative methodology, technology of teaching literature]. – Almaty: Qazaq universiteti, 2019. – 288 b. [In Kazakh]